

Міжнародне право

УДК 341.184

Оксана Вайцеховська *

**МІЖНАРОДНИЙ ФІНАНСОВИЙ
ПРАВОПОРЯДОК: СТРУКТУРНО-ІНСТИТУЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА**

У статті проаналізовано правову характеристику, особливості функціонування та структуру міжнародного фінансового правопорядку. Досліджено правову природу та характерні риси таких структурних елементів міжнародного фінансового правопорядку, як міжнародне фінансове право, міжнародні фінансові відносини та суб'єктно-інституційний склад. Розглянуто ознаки міжнародного фінансового правопорядку як складної структурованої системи.

Ключові слова: міжнародний фінансовий правопорядок, міжнародне фінансове право, міжнародні фінансові відносини.

Вайцеховская О. Р. Международный финансовый правопорядок: структурно-институциональная характеристика.

В статье проанализированы правовая характеристика, особенности функционирования и структура международного финансового правопорядка. Исследованы правовая природа и характерные черты таких структурных элементов международного финансового правопорядка, как международное финансовое право, международные финансовые отношения и субъектно-институциональный состав. Рассмотрены признаки международного финансового правопорядка как сложной структурированной системы.

Ключевые слова: международный финансовый правопорядок, международное финансовое право, международные финансовые отношения.

Vaitsekhovska O. R. International financial legal order: structural and institutional characteristics.

The article analyzes legal characteristics, peculiarities of functioning and structure of the international financial legal order. The author examines the legal nature and typical features of such structural elements of international financial legal order as international financial law, international financial relations and subject-institutional structure along with the attributes of international financial legal order as a complex structured system.

Keywords: international financial legal order, international financial law, international financial relations.

Актуальність дослідження. Протягом останніх десятиліть поступові зміни, які відбулись у сфері міжнародних фінансів, стали підґрунтям стрімкої в історичному вимірі глобалізації всіх інших аспектів життєдіяльності як людини, так і держави. Питання фінансів належить до тих небагатьох сфер, щодо яких у спілкуванні між державами найбільш жорстко виникають протистояння національних інтересів та міжнародного співтовариства. Формальним втіленням спільного компромісного врегулювання таких інтересів у фінансовій сфері є система норм міжнародного фінансового права, яка виступає інструментом глобальної політики та стратегії, механізмом підтримки міжнародного правопорядку в галузі фінансів.

Формулювання мети дослідження. У міжнародних фінансових відносинах чітко прослідковується тенденція взаємопроникнення міжнародного і національного права, посилення впливу міжнародного фінансового права на національні системи регулювання фінансових відносин, конвергенції фінансових систем, уніфікації фінансових законодавств [1, с. 169]. Дискусійні аспекти таких питань, як співвідношення наддержавної влади міжнародних фінансових організацій та фінансового суверенітету держав, правовий нігілізм у галузі міжнародного фінансового права, негативний вплив офшорних фінансових

центрів на фіскальні інтереси окремих країн, проблеми застосування економічних санкцій та інші обумовлюють потребу у вивченні не тільки міжнародного фінансового права як нормативного підґрунтя міжнародної фінансової системи, але й особливостей функціонування суб'єктів міжнародного фінансового правопорядку та відносин між ними. З огляду на зазначене, вивчення структури міжнародного фінансового правопорядку є актуальним як з наукової, так і з практичної точки зору, та складає *мету* даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці міжнародного правопорядку приділяли увагу у своїх наукових працях І. П. Блищенко, М. В. Буроменський, В. Г. Буткевич, В. А. Василенко, Ю. С. Ентін, В. І. Євінгов, І. М. Забара, О. В. Задорожній, Ю. М. Колосов, М. І. Лазарєв, І. І. Лукашук, В. В. Мицик, А. П. Мовчан, К. К. Сандровський, Н. Є. Тюріна, І. А. Ушаков, С. В. Черниченко, І. К. Шаов та багато інших дослідників. Особливості міжнародного фінансового правопорядку або його окремі аспекти досліджували Н. Ю. Єрпильова, Л. Л. Лазебник, В. О. Никифоров, Є. О. Львова, Г. В. Петрова, В. М. Шумілов та ін.

Виклад основного матеріалу. Сучасна міжнародно-правова наука оперує широким термінологічним інструментарієм, який в контексті досліджень питань правового регулювання міжнародних фінансів поряд з такими поняттями як «міжнародне фінансове право» та «міжнародна фінансова система» застосовує поняття «міжнародний фінансовий правопорядок». Вказані три поняття взаємопов'язані між собою, проте характеризують різні аспекти такої багатогранної категорії як міжнародні фінансові відносини. Наукові юридичні поняття слугують одночасно як інструментом, так і змістовною основою для пізнання та встановлення правової сутності того чи іншого правового феномену, дають змогу отримати чітке уявлення про правове явище [2, с. 4], зокрема, про міжнародний фінансовий правопорядок.

Міжнародний фінансовий правопорядок є невід'ємною складовою частиною міжнародного правопорядку, тому правова природа та особливості другого поняття в абсолютній мірі притаманні сутності першого. У міжнародному співтоваристві «порядок» повинен відповідати усталеним загальнолюдським уявленням і визначати встановлені міжнародним правом правила у відносинах між державами. Специфіка співіснування країн в світі на протязі останнього століття та ускладнення сучасних міждержавних відносин як ніколи продемонстрували соціальну цінність міжнародного права та загострили нагальну необхідність чіткого виконання норм, направлених на забезпечення впорядкованих відносин між країнами. Розвиток людської цивілізації свідчить про все більше послаблення конфронтації людей та народів, перехід до співіснування, компромісу та узгоджень. З урахуванням такої тенденції в теорії права все частіше за правом визнається роль інструменту суспільних домовленостей [2, с. 5]. Право виступає системою суспільного порядку, а міжнародне право, відповідно, – системою міждержавних домовленостей, на підставі яких і створюється міжнародний правопорядок.

Функції міжнародного правопорядку визначаються як форми його виявлення [3, с. 256], серед яких основною є збереження та вдосконалення правопорядку [4, с. 545]. Сучасне міжнародне право та відповідний йому міжнародний правопорядок постійно змінюються, відображаючи мінливий образ сучасного світу [5, с. 15], що обумовлює таку його ознаку як динамічність.

У науковій літературі доктринальні підходи щодо розуміння правової сутності міжнародного правопорядку в більшості своїй збігаються в тому, що під ним розуміється структурована сукупність відносин між суб'єктами міжнародного права, заснована на нормах права (ядром яких є принципи міжнародного права) з приводу захисту загальних інтересів. Проте, стосовно структурних елементів системи міжнародного правопорядку, єдність в наукових поглядах відсутня. Загалом можна виокремити два наукових підходи. Прихильники першого підходу (В. І. Євінгов, І. К. Шаов та інші) представляють у системі міжнародного правопорядку тільки міжнародні правовідносини. Послідовники другого підходу (В. Г. Буткевич, А. П. Мовчан, І. М. Забара тощо) розглядають міжнародний правопорядок як складну систему, яка містить і визначає впорядковану взаємодію компонентів у межах єдиного цілого, а саме учасників правопорядку, відносин, зв'язків між ними, актив

реалізації міжнародного права [4, с. 543]. Аналізуючи вказані підходи, слід зазначити, що незважаючи на те, що міжнародні правовідносини є в кінцевому рахунку найважливішою формою реалізації правосуб'єктності учасників міжнародної спільноти в міжнародному спілкуванні та співпраці, вони напряду залежать від міжнародного права, оскільки повинні підпорядковуватися йому, та від міжнародних інституцій, які є в більшості джерелом не тільки міжнародного нормотворення, але й формування стратегічних кроків в міжнародній політиці. Тому, однокомпонентний погляд прихильників першого наукового підходу не дає комплексного відображення особливостей міжнародного правопорядку. На наш погляд, до структури міжнародного правопорядку належать, окрім міжнародних правовідносин, суб'єкти міжнародного права, між якими виникають ці відносини, та міжнародне право як нормативна основа даних відносин.

З огляду на те, що міжнародний правопорядок складається з правопорядків усіх видів міжнародних відносин [6, с. 31], міжнародний фінансовий правопорядок є його сегментом, критерієм відмежування якого виступає предмет правового регулювання міжнародного фінансового права – міжнародні фінансові відносини. Міжнародний фінансовий правопорядок має об'єктивно обумовлену структуру, до якої, окрім нормативної складової у вигляді міжнародного фінансового права, входить інституційно-суб'єктна складова та міжнародні фінансові відносини. Кожний із вказаних елементів володіє власною змістовно-правовою сутністю і здійснює вплив на формування та функціонування міжнародного фінансового правопорядку, а тому потребує детального правового аналізу для більш глибокого розуміння його правової природи.

Оскільки міжнародне фінансове право відіграє суттєву роль не тільки у створенні, але й у забезпеченні правопорядку в міжнародних фінансових відносинах, воно виступає важливим елементом в міжнародному фінансовому правопорядку, його нормативним підґрунтям формування. Система міжнародних фінансових норм складає міжнародний фінансовий нормативний правопорядок. Міжнародне фінансове право як галузь міжнародного права регулює «публічну» частину міжнародних фінансових відносин, яка виникає між суб'єктами міжнародного публічного права. Міжнародне фінансове право, будучи елементом системи міжнародного фінансового правопорядку, і саме виступає в якості системи міжнародних фінансових принципів та норм, які взаємозв'язані між собою координаційними та субординаційними зв'язками. Системоутворюючим компонентом міжнародного фінансового права виступають принципи, до яких відносяться: спеціальні галузеві принципи, що притаманні виключно міжнародному фінансовому праву, та загальні міжнародні принципи [7, с. 76].

Міжнародне фінансове право здійснює цілеспрямований вплив на поведінку держав та міжнародних організацій в міжнародній фінансовій сфері шляхом централізованого і децентралізованого регулювання, методом координації та субординації інтересів сторін тощо. Тенденціями такого впливу міжнародного фінансового права на функціонування міжнародного фінансового правопорядку є перехід: 1) від м'якого регулювання до більш жорсткого; 2) від звичаєво-правового до договірної регулювання питань; 3) від односторонніх дій до універсального регулювання [7, с. 71]; 4) міжнародному праву, зокрема і міжнародному фінансовому праву, притаманне перетворення теоретичної диспозитивної імперативності на імперативність практичну [8, с. 426]. Такі тенденції обумовлені бажанням держав не тільки домовлятися з питань у сфері фінансів, але й забезпечити неухильне виконання міжнародних фінансових норм, які є результатом узгоджених позицій країн.

Слід зазначити, що в міжнародній фінансовій системі мають місце фінансові відносини з іноземним елементом, які в силу свого приватноправового характеру не входять до предмету правового регулювання міжнародного фінансового права¹. Таку групу відносин часто називають фінансовими відносинами міжнародного характеру, проте, на наш погляд, більш влучною назвою є транснаціональне фінансове право. Останнє є частиною міжнародного

¹ У науковій літературі існують два підходи до розуміння міжнародного фінансового права: широкий (включає всі фінансові відносини з іноземним елементом) і вузький (включає міжнародні фінансові відносини між суб'єктами міжнародного права). Ми дотримуємося вузького розуміння.

приватного права, яке в кожній країні має свої особливості, і направлене на врегулювання таких фінансових відносин, в яких суб'єкт, об'єкт або юридичний факт виступає в якості іноземного елемента. До цієї галузі належать, наприклад, норми міжбанківських угод транскордонного характеру, в яких банки домовляються про правовий режим кореспондентських рахунків, про порядок взаємного кредитування тощо.

До інституційно-суб'єктної складової міжнародного фінансового правопорядку належать суб'єкти міжнародного права, між якими виникають міжнародні фінансові відносини – держави та міжнародні організації. Саме дана складова у вигляді діяльності держав та міжнародних інституцій, до компетенції яких входить регулювання міжнародних фінансових відносин, здійснює домінуючий вплив на формування двох інших складових міжнародного фінансового порядку: міжнародного фінансового права та міжнародних фінансових відносин. Кожна держава здійснює свій внесок у становлення та розвиток міжнародного фінансового права шляхом укладення двосторонніх та багатосторонніх міжнародних договорів у сфері фінансів. Окремі правові інститути в міжнародному фінансовому праві виникли завдяки ініціюванню та сприянню потужних економічно розвинутих країн або їх груп. Слід зауважити, що така тенденція керуючого впливу на розвиток міжнародного фінансового права з боку держав загалом, і економічно розвинутих країн, зокрема, – посилюється [7, с. 75]. Яскравим прикладом даної тенденції є діяльність міжнародних фінансових організацій, в яких особливості статутних норм щодо процедури прийняття в її межах правових актів дають змогу економічно потужним державам впливати на формування фінансової політики міжнародної організації, що в кінцевому рахунку обумовлює вплив на формування міжнародного фінансового правопорядку.

Окрім держав до інституційно-суб'єктної складової міжнародного фінансового правопорядку належить система інституцій публічного характеру, які в силу своєї правосуб'єктності є учасниками міжнародних фінансових відносин та здійснюють вплив на розвиток міжнародного фінансового правопорядку. Міжнародні організації в залежності від ступеню задіяності в міжнародну фінансову систему поділяються на: 1) організації, в яких фінансова сторона не є головною, а тільки виконує допоміжну функцію щодо обслуговування діяльності самої організації; 2) міжнародні організації, в яких фінансова сфера діяльності є основною відповідно до їх статутних цілей. Саме останній вид міжнародних організацій зі спеціальною фінансовою компетенцією здійснює вагомий вплив на формування нормативного базису функціонування міжнародних фінансів. Серед низки таких інституцій головну роль відіграє Міжнародний валютний фонд, правові норми якого характеризуються як універсальністю, так і імперативністю, та виступають ядром міжнародного фінансового права.

Третя складова структури міжнародного фінансового правопорядку – міжнародні фінансові відносини, що виникають між суб'єктами міжнародного права. Ідентифікація такого виду відносин серед сукупності інших міжнародних відносин не викликає особливих труднощів, оскільки всій сукупності міжнародних фінансових відносин притаманний спільний об'єкт, з приводу якого вони виникають, – це гроші та грошові зобов'язання [9, с. 11]. До таких відносин належать: 1) відносини між державами, міжнародними організаціями з приводу транскордонного руху фінансових коштів; 2) відносини між суб'єктами міжнародного права з приводу внутрішніх правових режимів, в рамках яких здійснюють обіг фінансові кошти і взаємодіють між собою юридичні та фізичні особи [7, с. 69]. Проблема полягає в тому, що як і в кожній сфері міждержавного спілкування, у сфері фінансів зустрічаються випадки порушення норм міжнародного фінансового права з боку держав, що обумовлює наявність міжнародних фінансових відносин неправового характеру, таких, які знаходяться за межами правового поля і які не відповідають міжнародному фінансовому праву, а тому не можуть бути складовою «*правопорядку*». Міжнародний правопорядок, зазначає А. П. Мовчан, це такий порядок міжнародних відносин, який встановлений та здійснюється на основі принципів та норм міжнародного права [2, с. 12]. Тому серед сукупності міжнародних фінансових відносин складовою частиною міжнародного фінансового порядку виступають тільки ті з них, які відповідають принципам та нормам міжнародного фінансового права.

Такий підхід відображає ідеальний стан функціонування міжнародної фінансової системи, при якому між суб'єктами міжнародного співтовариства виникають міжнародні фінансові відносини, що чітко відповідають міжнародним фінансовим нормам. Такий ідеальний стан системи міжнародних фінансових відносин є метою, проте не завжди реальністю, оскільки завжди існували і будуть існувати відносини, що порушують міжнародні фінансові норми. І без урахування цієї групи міжнародних фінансових відносин уявлення про реальний стан взаємовідносин між державами в сфері фінансів буде неповним. Проте, вчені не приділяють належної уваги дослідженню даної групи відносин, хоча саме її наявність має викликати науковий інтерес у контексті пошуків причин її появи та шляхів подолання явища нігілізму в міжнародному фінансовому праві.

На перший погляд, логічним було б сукупність усіх відносин між суб'єктами міжнародного права (правомірних і неправомірних) називати міжнародним порядком, оскільки замінивши термін «правопорядок» на «порядок», зникає ознака підпорядкування відносин праву. У науковій літературі науковці під міжнародним порядком розглядають систему відносин учасників міжнародної спільноти, в основі якої лежать правові, політичні, моральні, релігійні правила тощо [10, с.141]. На відміну від міжнародного порядку, міжнародний правопорядок ґрунтується виключно на міжнародних принципах та нормах. Тому саме міжнародний порядок є відображенням реальної картини існуючих у конкретний історичний період міжнародних відносин, які обумовлені правовими, політичними, моральними, релігійними та іншими правилами, що сформувалися і діють на даний момент. Відповідно, та частина міжнародного порядку, яка стосується фінансової сфери, є міжнародним фінансовим порядком – тобто відображає всю сукупність міжнародних фінансових відносин, яка реально існує в конкретний період часу.

З іншого боку, не можна не погодитися з Н. Є. Тюріною, на думку якої вирішальну роль у забезпеченні міжнародного правопорядку відіграє правомірна діяльність, при цьому порушення міжнародного права не означають відсутність міжнародного правопорядку. Вона також наголошує на тому, що відновлення порушеного права варто розглядати як частину комплексної проблеми охорони міжнародного правопорядку і найважливіший елемент інституту міжнародно-правової відповідальності [6, с. 44]. Такий науковий підхід є, на наш погляд, доцільним, оскільки кожна система права містить сукупність норм, які регулюють відповідальність учасників відносин за невиконання правових норм, а значить протиправні дії та відносини і надалі залишаються в полі дії права, оскільки підпадають під правові санкції (що є частиною права).

Отже, міжнародний фінансовий правопорядок забезпечується якісною і кількісною перевагою правомірної діяльності суб'єктів міжнародного права, зміст якої на різних етапах розвитку міжнародного фінансового права є неоднаковим, відповідно і міжнародний фінансовий правопорядок в кожний період часу має свою специфіку. Тому міжнародний фінансовий правопорядок є реальним відображенням не тільки існуючого в конкретний часовий момент міжнародного фінансового права та системи правосуб'єктних на даний момент учасників, але й реально існуючої системи міжнародних фінансових відносин з відповідним ступенем їх відповідності принципам і нормам міжнародного фінансового права.

Висновки. Міжнародний фінансовий правопорядок є результатом функціонування міжнародного фінансового права, його впорядковуючої дії на відносини між суб'єктами міжнародного права та базується на безумовній обов'язковості фінансових норм як для існуючих суб'єктів міжнародного права, так і для тих, що виникають. Міжнародний фінансовий правопорядок – це складна структурована система, яка є реальним відображенням не тільки існуючого в конкретний часовий момент міжнародного фінансового права та системи правосуб'єктних на даний момент учасників, але й реально існуючої системи міжнародних фінансових відносин із відповідним ступенем їх підпорядкованості міжнародним фінансовим нормам.

Міжнародному фінансовому правопорядку, з огляду на його правову природу та специфіку структурних елементів, притаманні такі ознаки: 1) здатність виступати в ролі складної структурованої системи; 2) особливий суб'єктний склад – учасниками відносин є

суб'єкти міжнародного права, діяльність та функціонування яких пов'язана із фінансовою сферою; 3) правовідносини виникають з приводу спільного об'єкта – це гроші та грошові зобов'язання; 4) правомірність дій суб'єктів міжнародного фінансового права є умовою підтримки міжнародного фінансового правопорядку; 5) головною функцією виступає збереження та вдосконалення правопорядку під час виникнення та реалізації міжнародних фінансових відносин; 6) чітка впорядкованість; 7) динамічність.

Список використаних джерел:

1. Никифоров В. А. Международный правопорядок в мировой финансовой системе как составная часть международно-правового режима в сфере международных экономических отношений / В. А. Никифоров // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2008. – № 79. – С. 169–174.
2. Мовчан А. П. Международный правопорядок / А. П. Мовчан. – М.: Междунар. отнош., 1996 – 103 с.
3. Забара І. М. Міжнародний правопорядок до питання засад, принципів, цілей, функцій і структури (теоретичні аспекти) / І. М. Забара // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 2. – С. 254–256.
4. Міжнародне право. Основи теорії: [підручник] / за ред. В. Г. Буткевича. – К.: Либідь. – 2002. – 608 с.
5. Шаов И. К. Международный правопорядок и пути его совершенствования: дис. ... канд. юрид. наук / И. К. Шаов. – М., 2004. – 229 с.
6. Тюрина Н. Е. Международный правопорядок. Современные проекты совершенствования и преобразования / Н. Е. Тюрина; науч. ред.: Д. И. Фельдман. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1991. – 93 с.
7. Шумилов В. М. Международное финансовое право: понятие, предмет, система / В. М. Шумилов // Внешнеэкономический бюллетень. – 2005. – № 6. – С. 67–79.
8. Київець О. В. У пошуках міжнародного права: переосмислюючи джерела / О. В. Київець. – Кам'янець-Подільський: ПП «Видавництво «Оіюм», 2011. – 480 с.
9. Лазерник Л. Л. Міжнародне фінансове право: Навч. посібн. / Л. Л. Лазерник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 312 с.
10. Буткевич В. Г. Конспект лекцій з основ теорії міжнародного права: Підручник / В. Г. Буткевич, В. В. Мицик, О. В. Задорожній; За ред. В. Г. Буткевича. – К.: Либідь, 2001. – 145 с.

** Вайцеховська Оксана Романівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри Європейського права та порівняльного правознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.*

УДК 316.3: 323.15

Ілона Куровська *

ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті йдеться про те, що євроінтеграційні прагнення України, зокрема, її членство в Раді Європи та перспектива набуття членства у Європейському Союзі вимагають від неї реалізації принципу «верховенства права» у відповідності із правилами та стандартами зазначених регіональних міжнародних організацій.

Наголошується, що для оптимізації процесу євроінтеграції Україні доцільно максимально орієнтуватися на кращий досвід європейських країн, де вже розбудовані і успішно функціонують демократичні й по-справжньому правові держави, а принцип верховенства права є пріоритетним принципом їх життєдіяльності.

Ключові слова: принцип верховенства права, правова держава, євроінтеграція, Рада Європи, Європейський Союз.